

III. СТАТТІ

УДК 82.09

БОРОТЬБА ЗА МОВУ У СТРУКТУРІ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ В ПУБЛІЦИСТИЦІ В. ГРЕНДЖІ–ДОНСЬКОГО

Олеся Барчан

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська 1, 79000, Львів, Україна
e-mail: journft@franko.lviv.ua*

Автор аналізує публіцистику В. Гренджі–Донського 20–30-х років ХХ ст. і вказує на єдність боротьби за українську мову і формування національної свідомості українців Карпатської України.

Ключові слова: В. Гренджа–Донський, українська мова, національна свідомість, ідея державності.

Ідея національної єдності, яку у зв'язку із проблемою формування літературної мови висловив І. Франко [23], в інтерпретації І. Огієнка в 30-х рр. набула не лише яскраво вираженого соборницького звучання і змісту. Він розглядав мову як головний двигун духової культури народу, як найважливіший чинник і умову існування народу [15, с. 193]. У статті „Без спільної літературної мови нема нації!” він писав: „Від самого початку свого, від 1933 р. „Рідна мова” невинно кидає в широкі наші маси історичне гасло: „Для одного народу – одна літературна мова й вимова, один правопис” [12, с. 384]. І. Огієнко висловлював гіркий докір на адресу галицьких українців: „Кричимо про соборність, а не можемо дійти навіть до спільного правопису... Хай живе соборність! Але з галицьким правописом...” [12, с. 389].

В. Гренджа-Донський був тим молодим поетом і публіцистом, хто зрозумів не лише важливість мовознавчого аспекту проблеми, а й її націотворчу суть, її соборницький зміст.

Проблема мови в історії формування української нації ніколи не була лише мовознавчою чи культурологічною проблемою, вона постійно мала яскраво виражений політичний зміст. Але проблема має кілька аспектів: 1) боротьба за українську мову як окрему і самостійну мову (не „наречие” російської мови, не жаргон чи діалект польської); 2) проблема літературної мови, її усталення, проблема літературної мови і діалектів; 3) проблема

„граматики”, усталеної, обґрунтованої, ефективної. Щодо першого аспекту – є стільки авторитетних свідчень (і не лише на індивідуальному рівні, а й на рівні академій наук різних країн), що їх не варто повторювати (щоправда, О. Солженіцину це не заважає і сьогодні заперечувати окремішність, самотність як української нації, так і української мови).

До проблеми зв'язку літературної мови і діалектів на початку ХХ ст. повернувся І. Франко (існувала вона вже давніше). Його позиція однозначна: „Та, незважаючи на ті зусилля граматиків, можемо сказати, що наша літературна мова в останніх десятиліттях таки значно виробилася. Кожний, хто брався писати тою мовою, наскільки черпав із книжкової традиції, мусив зачинати від Котляревського, Квітки, Шевченка, Марка Вовчка, Нечуя–Левицького, мусить бачити, що тут, у мові тих письменників, лежить основа того типу, яким мусить явитися вироблена літературна мова всіх українців. ...І от кожний, галичанин чи українець, хто бажає друкованим словом промовити до найбільшої маси українського народу, мусить уживати мови тої найбільшої маси, а до того мови, виробленої найбільшим числом талановитих та популярних письменників” [24]. Цікаві думки І. Франка про долю діалектів. Він вважає, що справжність діалектів є лише у трьох регіонах („в немногих забутих кутах”): у болотах Пинщини (це етнічні українські землі, що сьогодні частково відійшли до Білорусі), в Карпатах і на Закарпатській Русі; на його думку, діалекти висміюють, до них ставляться з погордою до того часу, доки не вироблено літературну мову настільки, що багатство діалектів уже не зможе її затемнити і заплутати.

І. Франко підкреслив ту обставину, що саме плекання німецьких діалектів (але вже після того, як сформувалася літературна мова) використали як доказ „твердуси” і москвофіли проти існування і потреби української літературної мови. Їх позиція – української мови нема, а є лише місцеві діалекти (бойківський, лемківський та ін.), і всі вони „частини одного руського, всеруського язика, що репрезентується перед світом як російська урядова та літературна мова” [23]. І. Франко підкреслив наукову некоректність мовної доктрини Б. Дідицького, який ще на початку ХХ ст. захищав „язичіє”. Назагал, І. Франко вважав, що чим більше талантів покаже себе у письменстві, що послуговується діалектами, „тим ближчі вони будуть до нас і до нашої української літератури” [23]. Чи не є це свідчення надто лояльного ставлення до проблеми? Питання дискусійне.

Міркування І. Франка цінні і мають справді методологічне значення для істориків преси, бо головна теза цієї статті – літературна мова стає репрезентантною національної єдності, „спільним і для всіх діалектів рідним огнивом, що сполучає їх в одну органічну цілість” [23].

Щодо третього моменту. І. Франко скептично пише про „довезний ряд граматик від Могильницького до Огоновського” [23], але в результаті знання народної мови було дуже мале. Специфіку і складність мовної боротьби у пресі Карпатської України важко зрозуміти без історії появи етимологічного правопису. Це зробив І. Панькевич в історичному нарисі „Етимологічний правопис” на Підкарпатті” [17]. (Стаття А. Животка „Мовна боротьба в пресі Карпатської України (1856–1938)” має інший характер, вона не є історико–

мовознавчою, але зважаючи на суспільно-політичні аспекти проблеми, порушені в ній, ми до неї ще звернемося). Літературне життя закарпатської гілки українського народу почалося лише у XVI ст. За релігійним і світським змістом ця література була залежна від літератури Києва, Вільна і Львова, але мова була більш народна, переписувачі й автори не дотримувалися докладно правил граматики М. Смотрицького, а дозволяли собі відхили у бік свого говору. Так було упродовж трьох століть. У 1830 р. Лучкай видав коротку церковнослов'янську граматику, а в ній описав і форми живої мови в околицях Мукачєвого. У 50-х рр. за прикладом Галичини зміцнюються русофільські течії, І. Раковський видає без згоди О. Духновича його граматику, згодом (1867) видає свою граматику угорською мовою „по формах великоруських” [17, с. 10], а дещо раніше це зробив К. Садов (1863). Т. Злоцький підготував граматику чистою народною мовою (мала вийти 1883 року), в ній він ужив етимологічний правопис Партицького і Осадци. 1890 року Є. Сабов знову видав компромісну „слов'яноруську” граматику. 1848 року появилася вже граматика А. Волошина, більш наближена до народних форм, ніж попередні граматики. 1907 року він видав угорською мовою граматику, в якій опирався на систему Максимовича. У цій граматиці („Практична граматика малоруської мови”) А. Волошин обстоював мовну спільність українців. Але церковна влада виступала проти цього правопису. До радикальніших змін А. Волошин за рекомендаціями Г. Стрипського вдався в часописі „Наука”, що його він редагував (написання „і” замість „б”, напр.).

Таким був правописний стан наприкінці 1918 року. Лише А. Волошин захищав народну мову. Ще в серпні 1915 року на зборах міжпархіальної комісії в Будапешті він виступав проти заміни кирилиці латинкою [1]. Але угорська влада все ж запровадила латинку в школах і мала намір зробити це в богослужбних книгах.

Входження до складу Чехо–Словаччини і поява Підкарпатської Русі мовну проблему не вирішили, хоча у статуті було зафіксовано норму про народну мову. 1919 р. А. Волошин видав граматику для народних шкіл („Методическая грамматика русского языка”), в якій спирався на російські правопис і термінологію (на жаль, це був вплив москвофіла А. Гагатка, який, крім цього, агітував ще й за російське православ'я).

На запит шкільного відділу щодо мови викладання у школах Міністерство шкільництва й народної освіти (Чехо–Словаччини) звернулося за порадою до Академії наук. Власне, тоді (грудень 1919 року) Академія наук і заявила, що мова південно–карпатських русинів є мовою українською (якщо докладніше, то чеські академіки–філологи назвали її малоруською), а найближче стоїть до мови галицьких українців. Інша річ, що Академія вирішила за доцільне залишити в школах етимологічний правопис. Почалися запеклі дискусії з русофілами. Ситуацію ускладнило те, що Г. Стрипський відмовився від своєї системи правопису. Як пише І. Панькевич, на зборах головної ради новопосталого Учительського товариства практично виникло питання: що рятувати – народну мову чи правопис? „Всі розумні казали, що мову, а не правопис. Рішено тому держатися авторитетних вказівок Чеської Академії

Наук, задержати поки що з незначними змінами етимологічний галицький правопис проф. Омеляна Огоновського, і цим правописом вийшла моя перша „Грамматика руського языка для молодших клас шкіл середних и горожанських”, Мукачевь, 1922... За тим пішов також і А. Волошин, що цією системою видав в р. 1923 нову граматику методичну, а потім і практичну (1926)” [17, с. 14].

Дуже цінним є визнання І. Панькевича, яке він зробив 1937 року: „Тепер життя пішло іншою дорогою. Виховалося інше покоління, що пізнало нашу літературу й легкість нашого правопису, всі народні часописи видаються фонетичним українським правописом і мовою – етимологічним правописом тільки шкільні книжки. Тепер саме йде боротьба за введення фонетичного правопису й для шкіл. Очевидно, разом із ним прийде до нас і загальна література” [17, с. 14].

У цьому контексті зрозумілішими стають значення і місце В. Гренджі–Донського у боротьбі за мову.

У доповіді „Матеріальна й духовна культура селян волівської Верховини з кінцем ХІХ–го і початком ХХ–го сторіччя” (1971) В. Гренджа–Донський констатував: „Протягом багатьох віків селянство навчилося боротися за своє існування саме, без якого-небудь проводу, без інтелігенції, просто своїм інстинктом, щоб зберегти не тільки своє фізичне існування, але й свою мову, свою пісню, свої звичаї і всю свою традицію. Початки його високої, своєрідної культури походили ще з часів Київської Русі, куди Закарпаття належало аж до ХІІІ–го століття. Це історичний факт. Рідна культура й удержувала в ньому той потенціал величезної духовної сили, що дала можливість віками протистояти чужим впливам, живучи під ярмом чужих, ворожих народів. Його затискали чим далі в гори, його денационалізували. Народ боровся сам як міг і як знав. Його прадідівська мова, рідна, материнська пісня перед денационалізацією його захоронила” [26, с. 332].

Висновок В. Гренджі–Донського суголосний із твердженнями сучасних мовознавців про значення мови в житті народу: „Національна мова матеріалізує думку і почуття на генетичній основі, вона є провідником духовного зв'язку в народі по історичній осі, вона – саморух свідомості у часі та національному просторі” [21, с. 24].

Боротися за українську мову українці були змушені в усіх регіонах України, на всьому величезному обширі українських етнічних земель. Наші противники (не лише історичні вороги) українську мову висміювали, заперечували, зневажали, їй дозволяли бути лиш діалектом то однієї слов'янської мови, то іншої. В українській літературі рідне слово оспівував кожен менш-більш відомий поет. Справді, боротьба за мову – це була боротьба не просто за душу народу, це була боротьба за існування власне нації. Не минула ця боротьба за мову і закарпатських українців, як не міг оминати цієї проблеми у своїй публіцистиці і літературній творчості і В. Гренджа–Донський.

Проблема боротьби закарпатських українців за мову вже давно привернула увагу дослідників історії української преси. Маємо на увазі згадану статтю А. Животка „Мовна боротьба в пресі Карпатської України (1856–

1938) [6], в якій автор робить огляд проблеми від часу появи „Церковной газети” (1855, Будапешт) до моменту, коли вирішувалося питання про автономію Закарпаття. Але, безперечно, ця проблема не була і не є суто журналістикознавчою, її треба розглядати у контексті становлення національної самосвідомості закарпатських українців, а цей процес почався не після розвалу Австро-Угорської монархії, а значно раніше. (Зауважимо, що закарпатські українці і до появи „Церковной газети” І. Раковського – вийшла вона не 1856 року, як пише А. Животко, а 1855 року – закарпатські українці від 1848 до 1957 року передплачували „Зоря Галицьку”, і до неї дописували Духнович, Раковський, Павлович, Лабанц, Надь та інші; від січня 1850 року у Відні почав виходити „Вѣстник для Русинів Австрійскої держави” за редакцією І. Головацького, який був розрахований на галицьких і закарпатських українців; до цього видання закарпатські українці теж дописували).

На думку О. Мишанича, „Перша половина XIX ст. ще подавала якісь надії на культурно-національне відродження краю. Так звана латинсько-руська доба кінця XVIII – початку XIX ст. породила й нечисленну інтелігенцію, яка за сприятливих умов могла прислужитися розвитку закарпато-української культури. Та склалося так, що саме з 20–30-х років Російська імперія почала шукати свої інтереси в Карпатах і майже на ціле століття збаламутила місцеву інтелігенцію. „Москвофільство” й „русофільство” стало бичем Божим для культури й літератури Закарпаття XIX – перших десятиліть XX ст., повели їх фальшивими стежками служіння чужим богам, відчутно загальмували розвиток національної свідомості руського населення. Водночас почалася агресивна мадяризація краю, яка на початку XX ст. досягла нечуваних розмірів” [9, с. 258–259]. Інший сучасний дослідник, С. Кость пише: „Ренегатство закарпатських українців мало дві іпостасі – мадяронство і москвофільство” [8, с. 51].

Це впливало на всі сфери життя українців. Тому й „Церковная газета” виходила „язичієм”. Зрештою, як згадані „Зоря Галицька” і „Вѣстник для Русинів Австрійскої держави”, а потім „Церковний вѣстник” І. Раковського – всі вони виходили „язичієм”. С. Пап пише, що ті газети, що виходили на Закарпатті від 1867 р. до 1918 р. – „Світ” (1867–1871), „Учитель” (1867), „Новий Світ” (1871–1872), „Сова” (1871), „Карпат” (1873–1886), „Листок” (1885–1903), „Наука” (1897–1919), „Село” (1911–1912), „Неділя” (1898–1918), „Світло” (1913–1916) – всі вони виходили „руською”, тобто російською мовою [18, с. 246].

Це не зовсім так. На думку А. Животка, „Кермуючись засадою, що її сформулював М. Гомичков (після відвідин Закарпаття М. Драгоманова, М. Гомичков писав, що він хоче, щоб вони писали мовою слуг, – але ж літературу скрізь пишуть для панів, „господинов”, як, власне, звучить у М. Гомичкова...), видавці та редактори починають заповнювати свої часописи тим дивним витвором, який вважають за мову „г о с п о д и н о в”. Була це мова російська (русська) з примішкою мадярських та церковно-слов’янських слів.

Пізніше до тієї мови зрідка додавали кілька народних слів. Все це створювало сприятливі умовини для різноманітних мовних експериментів, спроб, фантазій авторів, для яких були цілковито чужі і байдужі закони мови, її розвиток, однотайність правописних норм. Було це, коротко кажучи, „язичіє” [6, с.163].

Кращі представники закарпатської української інтелігенції, а серед них і „будитель” О. Духнович теж писали свої твори „язичієм”, хоча й усвідомлювали свою єдність із українцями по той бік Карпат і над Дніпром. Незважаючи на несприятливі умови бажання бачити українське друковане слово не зникало. Так, Общество св. Василя Великого, яке видавало газету „Світ” (1867–1971), вирішило у 1971 р. вживати не російську, а народну мову у виданні „Нового світу” (1871–1872), у зв’язку з чим гоніння з боку Будапешта посилювалося. На початку 90-х рр. діяльність Общества св. Василя Великого поживалося, оскільки до цього спричинився Ю. Фирчак, який став 1892 року єпископом Мукачівської єпархії. Серед провідників Общества появилися А. Волошин і Ю. Жаткович. Саме діячі національної орієнтації наполягали на тому, щоб Общество почало видавати періодичні видання, календарі, популярні книжечки народною мовою. Це знову ж таки викликало підозру угорської влади. У квітні 1902 року Общество було розпущено, але українці створили акціонерне товариство „Унію”, яке стало спадкоємцем видавництва і друкарні Общества. Негативну реакцію влади (як і москвофілів чи русофілів) викликало все, що було пов’язане з народною (українською) мовою, з українською культурою. На думку С. Папа (він вважає це науково доведеним фактом), закарпатоукраїнська писемна мова до XIX ст. була літературною й набагато чистішою, ніж писемна мова закарпатських українців XIX ст. [18, с. 402]. Проти вживання народної мови як до прояву українськості, національного духу, українського національного організму була спрямована не лише шовіністська політика угорського уряду, але й москвофіли (русофіли), а на Закарпатті це москвофільство отруїло свідомість українців це більше, ніж у Галичині і на Буковині. С. Пап вважає, що москвофільство почало поступово слабшати після 1867 р. – після того, як монархія стала дуалістичною? – насправді, сталося це згодом – після відомого судового процесу проти О. Грабар та її товаришів у Львові 1882 року, власне, І. Франко писав про моральне банкрутство москвофілів у зв’язку з цим процесом.

Щоправда, С. Пап не поодиноким у подібному погляді на проблему – А. Животко вважає, що з останнім газетом „Церковного вісника” (це жовтень 1858 року) закінчилася доба інтенсивної москвофільської акції серед української суспільності [7, с. 39].

І. Франко 1896 року писав: „Результат мадяризації позначився в першу чергу на інтелігенції Закарпаття. З дуже малими виїмками ця інтелігенція ... встидається руської мови, цурається рідного люду. Мадяризація зробила цих інтелігентів не тільки перевертнями і ворогами власного народу, але рівночасно zdeградувала їх морально, поборолла в їхніх душах всяке ідеальне змагання, всяке етичне почуття” [25]. Думка, оцінка надзвичайно важливі – ми ще до них повернемося у контексті проблеми пошуків національної ідентичності, формування національної самосвідомості. Поки що – стосовно мадяризації. Придушення угорського повстання у 1848 р. не розв’язало, а

загостило міжнаціональні стосунки в Австро–Угорщині. Угорське повстання слов'янські народи і румуни не підтримали. „Це стало головною причиною формування наступальності в угорській державницькій ідеї: щоб не потрапити під панування інших народів у своєму королівстві, угорці вдалися до забезпечення своєї зверхності штучними методами” [33, с. 163]. Відтак після поразки повстання, а ще більшою мірою після того, як монархія стала дуалістичною, мадяризація стала урядовою політикою. До 1914 р. було мадяризовано сто тисяч українців на Потиссі і Земпліні. На початку ХХ ст. всі міста на Закарпатті були повністю змадяризовані і стали осередками угорської культури. Водночас відбувалася латинізація церковної служби і чернецтва (греко-католицька церква і василіани перебували у дуже складній ситуації [19]). До 14 відсотків скоротилася кількість шкіл із русинською мовою, хоча русинів було 70 відсотків. Апогей мадяризації і боротьби з українською мовою – це шкільний Закон 1907 року, згідно з яким мали бути закриті всі школи з народною мовою викладання, а замість кирилиці запроваджували латинську абетку [31, с. 163–164], а міністр Аппоні розпорядився, щоб навіть Закон Божий викладали угорською мовою [18, с. 601].

Мовну проблему не розв'язав і чеський уряд (йдеться вже про Чехо–Словаччину міжвоєнного періоду), адже він, виконуючи свої міжнародні зобов'язання, проголосив офіційною мовою на Закарпатті народну мову, не звертаючи увагу на те, що спеціальна комісія Академії наук зробила висновок про те, мова русинів – це діалект української мови. Рішення уряду мало політичний характер, воно було зумовлене небажанням визнавати українську соборність. Власне, воно й створювало передумови, навіть було однією із причин мовного хаосу, оскільки частина вчителів (ті, хто вважав себе русинами) викладали місцевим діалектом (а в 30–ті рр. переходили на норми граматики І. Гарайди – одного із лідерів русинства); значна частина вчителів (особливо після створення Педагогічного товариства на чолі з А. Волошиним, А. Штефаном, Ю. Реваєм), а саме національно свідомих, навчали українською літературною мовою; була і група русофілів, які вважали (не має значення, свідомо чи ні) що місцева мова – це діалект російської мови, оскільки русини – частина великого російського народу).

Таким у загальних рисах був суспільно-політичний контекст боротьби за українську мову. В. Гренджа–Донський не міг стояти осторонь цієї боротьби, свідченням чого є його численні журналістські публікації.

Боротьба за мову як тема, як напрям його публіцистичної діяльності має кілька аспектів. Це критика шкільної політики чеського уряду, організації навчання; це (якщо взяти ширше) критика „чехізації”; це боротьба із русофільством; це пропаганда української культури і літератури; це, зрештою, особистий приклад – маємо на увазі мову його літературних творів і публіцистики.

У статті „Шевченко на Закарпатті” (1965) В. Гренджа–Донський згадував, як на початку ХХ ст. закарпатські українці ходили на празник Св. Духа на прощу до Гошівського монастиря. Йшли вони не лише з релігійних міркувань,

а й тому, „щоб накупити у Галичині дешевого і кращого тютюну, а головне, книжок, не так молитовних, бо такі друкували й наші ужгородські видавці, як світських; якісь співаники, календарі, сонники. На Закарпатті світські книги були писані всіляким язичієм з примішками мадяризмів; мадярська влада навмисно робила хаос, і граматики були писані чотирма діалектами (пізніше, під час Першої світової війни, азбуку й зовсім скасували). Галицькі ж видання були народні, їх закарпатські верховинці розуміли” [26, с. 242]. Зрештою, першою українською книжкою (як згадує В. Гренджа–Донський в автобіографії, вміщеній у збірці „Тернові квіти полонин”, що вийшла у Харкові 1928 року), яку він приніс із Галичини, були „Гайдамаки” Т. Шевченка. Загалом, В. Гренджа–Донський, як і сотні інших українських інтелігентів Закарпаття міг стати людиною іншої культури, у цьому разі – угорської, згодом чеської. Були ж у нього спроби віршувати угорською мовою. Проте В. Гренджа–Донський став першим україномовним поетом Закарпаття. У 1923 р. він подав на літературний конкурс, що його оголосив шкільний відділ, поетичну збірку. Того ж року ця збірка („Квіти з терньом”) вийшла друком. Передмову до неї написав В. Пачовський. У 1923 р. появилася ще одна збірка („Золоті ключі”) із передмовою А. Волошина.

Поява першої збірки молодого поета відразу привернула увагу громадськості. По-перше, В. Гренджа–Донський писав вірші марамореським діалектом волівської Верховини. Важко сказати, чи молодий поет читав збірку Г. Костельника „Пісні з могого валала” (в усякому разі згадки про це ми не знаходили), яка вийшла кілька років перед тим (ще перед Першою світовою війною) теж діалектом, а саме т.зв. бачванським діалектом, мовою тих українців, які здавна мешкали на території Хорватії, Сербії. Власне, Г. Костельник пояснив, чому він почав писати „бачвансько-руським” діалектом. Є й інший приклад – лемко Б.–І. Антонич, в усній мові якого ще й після приїзду до Львова, під час навчання в університеті відчувався вплив лемківського діалекту, як про це згадували його сучасники, але свої геніальні вірші він писав чистою українською мовою. Зрозуміло, що ці факти лише тепер, з історичної перспективи, укладаються в певну систему, в логічний ряд. Це система духовних закономірностей і вартостей українського культурно-національного світу, серед яких мова перебуває на одному із перших, чільних місць. Усі згадані поети прийшли до української літературної мови, що є символом соборності української нації.

Інша причина, через яку критика, громадськість звернули увагу на збірку молодого поета. У його віршах зацікавлювали не поетична досконалість чи техніка віршування, не форма (усього цього саме й бракувало), а зміст, ідейний пафос збірки. Тогочасна критика висловила низку слушних зауважень на адресу автора, але можна погодитися із оцінкою, може, не найбільш прискіпливого, але найбільш близького критика. Йдеться про думку З. Гренджі–Донської: „До збірки увійшов лише 31 вірш. Вони були невеличкі розміром, прості змістом і формою. А все ж збірка стала небуденною в історії закарпатської літератури. Молодий поет висловив ті нові почуття національного та соціального пробудження, якими все виразніше переймалися його земляки” [4, с. 20]. У цьому й полягав головний ідейний пафос збірки,

хоча формально тематика різноманітна – краса рідної природи, злиденне життя народу. Писав поет і про мову, він закликав:

Люби рідну мову, миле руське слово,
Її не встидайся, за ню бийся в грудь,
За то рідне слово будь готов до всього,
Та знай, що ти русин, того не забудь! [26].

Ще більше значення мала третя збірка поета „Шляхом терновим” (1924). Згодом В. Гренджа–Донський писав: „Свою третю збірку написав і видав я вже модерним фонетичним правописом і ця скромна збірка була свого роду переворотом в питанні орфографії на Закарпатті. Молодь її підхопила, захоплювалася нею. Українських книжок на Закарпатті не допускали, українського друкованого слова було мало. Молодь вимагала переходу на фонетику. Урядовий правопис Шкільного Відділу дотримували лише в шкільних підручниках, газети писали, хто як хотів. Ця моя книжечка просто примусила, приневолила й газети політичних партій перейти на фонетику” [26, с. 73]. В. Гренджа–Донський зауважує, що однією із причин того, що він перейшов на фонетичний правопис, був мовний хаос, який тоді панував на Закарпатті. На нашу думку, мовний хаос – це була, справді, лише одна із причин, але, по-перше, не головна. Публіцист слушно писав, що етимологічна граматика І. Панькевича, підготовлена на замовлення чеського уряду, хоча й була написана доброю народною мовою, але вона відривала закарпатських українців від загальноукраїнського фонетичного правопису. Річ проте не лише в доцільності, практичності, навіть не в науковій обґрунтованості фонетичного правопису. Використання фонетичного правопису означало не лише приєднання до літературної мови і культури багатомільйонного народу, а й прискорювало, зумовлювало процес національної самоідентифікації.

На цю обставину і звертав увагу „у своїх публікаціях В. Гренджа–Донський. Те, що В. Гренджа–Донський став першим україномовним поетом, йшло у руслі важливої історичної тенденції, вагомішої ніж доля, ніж творчий шлях будь-якого, навіть видатного поета, письменника. Цю тенденцію можна означити як національне пробудження. Якщо Общество Св. Василя Великого (друга половина ХІХ ст.) орієнтувалося на видання книг угорською і російською (далекою, звичайно, від тогочасної літературної російської мови) мовами, то таке культурно-освітнє товариство, як „Просвіта”, засноване 1920 року, орієнтувалося на видання книг народною мовою, що й було записано у статуті товариства [30, с.6]. Як відомо, В. Гренджа–Донський повернувся із Будапешта у 1922 р. і майже відразу включився у діяльність „Просвіти” в національному відродженні. Відома думка В. Гренджі–Донського про те, що про українську культуру на Закарпатті можна говорити почавши від 9 травня 1920 року, коли було засновано „Просвіту”, яка й почала широку культурно–освітню діяльність (що стосувалася, зрештою, і мови) [26, с. 397].

В. Гренджа–Донський працював у різних комісіях „Просвіти” – в організаційній, театральній, протиалкогольній, економічній, виконував обов’язки секретаря цього товариства [19, с. 56–57]. Він багато писав про

„Просвіту” (публікації в „Українському слові”, „Свободі”, „Новій Свободі”). Безперечно, що висновок можна зробити один – характер, зміст і мета діяльності „Просвіти” узгоджувалася із поглядами В. Гренджі–Донського, радше, із тенденцією розвитку його світогляду. З січня 1923 року він почав працювати в газеті „Русин”, власне, в літературному додатку цього видання під назвою „Неділя „Русина”. Обидва видання виходили народною мовою. На нашу думку, саме ця обставина і вплив В. Пачовського спонукали В. Гренджу–Донського видати свою першу поетичну збірку народною мовою. До речі, В. Гренджа–Донський (він був співредактором) на сторінках „Неділі „Русина” розміщував твори українських поетів. Є тут і поезії Г. Костельника, який на той час уже був у Львові і викладав у Львівській духовній семінарії.

Перехід на фонетичний правопис – це було явище, що виходило за межі чисто мовної проблеми. Це був факт духовного відродження закарпатських українців, це був факт не лише духовного відродження, але й ширше – суспільно-політичного життя, національної самоідентифікації. За прикладом В. Гренджі–Донського пішли й інші молоді літератори – Л. Дем’ян, О. Маркуш, Ю. Боршош–Кум’ятський.

У численних звітах (із конгресу народної молоді Закарпаття, I жіночого конгресу, II з’їзду української молоді в Мукачеві, з’їзду „Просвіти”), подорожніх нарисах („По Підкарпатті – країна темноти, нужди, голода й ... чехізації”, „Нужда, голод, темнота, розпука і ... чехізація”), літературних портретах і публікаціях, присвячених українським поетам і письменникам, В. Гренджа–Донський виступав проти денаціоналізації, захищав українську мову і культуру. Важлива обставина – ідейно-концептуальною засадою його публікацій на цю тему була ідея соборності. У статті „Мадярські магнати опікуються нами!” (ч. 11 „Нашої землі” за 1928 р.) він заявляв, що закарпатським українцям потрібна культурна єдність з великим сорокамільйонним народом. (У певному сенсі В. Гренджа–Донський дещо абстрактно пише про „єдність”, адже, хоча формально „українізація” в радянській Україні ще тривала, до перших арештів, до початку розправи над українською інтелігенцією, а власне і культурою, до процесу СБУ вже було близько).

У 1927 р. В. Гренджу–Донського й І. Панькевича запросили до столиці України, Харкова, на правописну конференцію. „Панькевич, як державний урядовець, побоювся поїхати, а мене працедавці не пустили. Але я переслав свою письмову заяву, що Закарпаття приймає новий фонетичний правопис, вичищений і пересіяний від усяких полонізмів, русизмів, мадяризмів, щоб один народ мав свій єдиний літературний правопис” [26, с. 401–402]. Цю заяву на конференції прочитали.

Захищаючи мову, В. Гренджа–Донський виступав не лише на сторінках української преси Закарпаття, а й був автором популярно-наукового місячника „Рідна мова” (1933–1939), що його видавав і редагував І. Огієнко. На сторінках цього видання висвітлювалися питання української літературної мови, зокрема, етимології, топоніміки, синонімії тощо. Відомий церковний і громадський діяч, І. Огієнко ще в 1917–1919 рр. написав підручники для самоосвіти – „Українське питання”, „Українська граматики для навчання в народних

школах”, „Порадник студентам, вчителям і всім, хто бажає навчитись української мови”, „Вчімося рідної мови”, „Граматика малої Лесі”. Як голова Правописної комісії разом із А. Кримським і Є. Тимченком (І. Огієнко працював тоді в Міністерстві освіти УНР) І. Огієнко написав книгу „Українська культура”. (Зауважимо, що усі ці праці І. Огієнко писав в умовах української революції). У цій книзі І. Огієнко писав: „Мова – це наша національна ознака, в мові наша культура, ступінь нашої свідомості. Мова – це форма нашого життя, життя культурного і національного, це форма національного організування. Мова – душа кожної національності, її святощі і найміцніший скарб... Мова – це найясніший вираз нашої психіки, це найперша сторона нашого психічного „Я”... І коли живе мова – житиме й народ, яко національність” [16, с. 3]. Через українців-емігрантів, утікачів із Великої України, В. Гренджа–Донський міг знати цю працю. В усякому разі, порівнюючи те, що писав про мову І. Огієнко, і те, що писав В. Гренджа–Донський, можна зробити висновок не просто про явище алюзії, а й про пряму запозичення у формулюванні думок, про прямий вплив І. Огієнка. Адже гасло І. Огієнка „Для одного народу – одна літературна мова й вимова, один правопис”, яке він висловив у „Рідній мові”, В. Гренджа–Донський повторював у різних варіантах у багатьох своїх публікаціях.

Журнал „Рідна мова” був відомий в учительському середовищі на Закарпатті [5, с. 26]. У 1937 р. І. Огієнко започаткував спеціальну рубрику „Мовне відродження Закарпаття”. І якщо в публікаціях В. Гренджа–Донського про мову в закарпатській пресі нас цікавить, власне, суспільно-політичний аспект, то його публікації в „Рідній мові”, той факт, що він зацікавився цим журналом, свідчать про В. Гренджу–Донського, звичайно, не як про вченого, мовознавця, а як про знавця народної мови (хоча й ці публікації не позбавлені публіцистичного звучання, що важливо). В. Гренджа–Донський прекрасно знав народну мову, в ширшому сенсі – народно-пісенну творчість, це було джерелом його поезії, особливо, коли йдеться про перші поетичні збірки. Й. Дзендзелівський слушно зауважує, що В. Гренджу–Донського як видатного митця слова і свідомого українця турбувало питання розбудови і збагачення лексико-семантичної системи української літературної мови [5, с. 27]. Варто додати, що думав він над мовознавчими проблемами у контексті соборності. У публікації „І Закарпаття щось дасть для соборної літературної мови” він писав: „Ми, закарпатчани не дуже можемо мішатись до літературної мови, бо наш край в українських очах – це тільки малесенький клаптик рідної землі, отже, куди більшість – туди й ми” [3, с. 41].

Інтерес В. Гренджа–Донського до журналу „Рідна мова” був закономірний, адже науково-популярний місячник був присвячений вивченню української мови, а найважливіше, що його гаслом було: „Для одного Народу – одна літературна мова й один правопис”. Цю тезу І. Огієнко повторював у своїх публікаціях на сторінках журналу неодноразово. Він вказував на необхідність вивчення української літературної мови на всіх етнічних землях України (для нього це було одним із шляхів до соборності, ознакою соборницького мислення), він виступив проти мовного хаосу в українських

виданнях, що виходили в Канаді, а також на західноукраїнських землях. У нього є кілька публікацій про мову періодичних видань. Так, статті під однаковою назвою „Наша часописна мова” появилися на сторінках „Рідної мови” у ч. 9 за 1933 р. і ч. 6 за 1936 р. І. Огієнко захоплено зустрів першу збірку геніального Б.–І. Антонича – він її не прочитав, а випив, за його словами. Мова Б.–І. Антонича – це було втілення найзаповітніших мрій І. Огієнка – лемко за походженням прекрасно опанував українську літературну мову, ...знайшовся нарешті поет, що не тільки зрозумів усю велич гасла: для одного народу – одна літературна мова, але й глибоко зреалізував його. Мовне чудо над Полтвою! Цю подію вважаю правдиво історичною, – реальним початком мовного переродження Західної України [11, с. 253].

І. Огієнко вважав, що творчість В. Стефаніка, його новели, написані покутським говором, ніколи не будуть мати всеукраїнського значення, незважаючи на його величезний талант письменника з Божої ласки [14, с. 121].

Аналізував І. Огієнко і твори таких відомих поетів і письменників, як Є. Маланюка, Ю. Липи, В. Пачовського, К. Гриневичева. Звернув він увагу і на мову закарпатських поетів, бо читав він збірки і М. Рошка, і В. Гренджі–Донського. Проте у контексті цього предмету розмови нас цікавлять не стільки конкретні зауваження такого авторитетного мовознавця і знавця української мови, скільки та обставина, що на сторінках „Рідної мови” (а це все тридцяті роки) І. Огієнко висловлював те, за що молодий В. Гренджа–Донський боровся ще у 20-х рр. Зрозуміло, що у публікаціях 30-х рр. В. Гренджа–Донський постає набагато зрілішим публіцистом (і поетом) і у мовному розумінні. Його публікації („Ще про нашу театральну вимову у ч. 11 за 1934 р., у рубриці „Мовне відродження Закарпаття” у ч. 1 за 1937 р. та ін.) на сторінках „Рідної мови” – достатнє і важливе підтвердження цієї думки.

Зрештою, не завжди й І. Огієнко мав рацію. Так, він з приводу появи збірки В. Гренджі–Донського „Тобі, рідний краю” він писав: „Мовне відродження Закарпаття” йде надзвичайно поволі, а то тому, що місцеві письменники були завжди регіоналістами, закоханими у свою власну місцеву говірку. На щастя, такий погляд поволі зникає, й на Закарпатті помалу шириться нова ідея. Для одного народу – одна літературна мова й вимова, один правопис... Як видно з писань В. Донського, він сильно намагається писати літературною мовою, цебто стати письменником загальноукраїнським” [13, с.89–90]. Проте річ не в тім, що закарпатські письменники були „регіоналами” – ситуація політична, культурна (і мовна в т. ч.) була тут набагато складніша, ніж у Галичині. (Але хіба там, за словами О. Барвінського [28, с. 34], не було так, що галицькі українці не зацікавились перекладом Св. Письма, який зробив прекрасний знавець української літературної мови П. Куліш, а вийшов друком цей переклад у Львові?). Безперечно, що І. Огієнко робив слушні зауваження ще досить молодому письменникові, а він читав і прозу В. Гренджі–Донського – його історичну повість „Петро Петрович”, повість „Ілько Линеї”. І. Огієнко не зауважив того, що В. Гренджа–Донський першим серед закарпатських літераторів перейшов на українську літературну мову, що свою творчість він активно поєднував із журналістською і громадською, що він власне ще у 20-х рр. активно захищав

конечність української літературної мови. На нашу думку, саме ця ідея – необхідності української літературної мови, а ширше – ідея соборності дали змогу В. Гренджі–Донському об'єктивно і критично оцінити і роль О. Духновича.

Можна стверджувати, що В. Гренджа–Донський швидше прийшов до української літературної мови, ніж такі відомі вчені мовознавці, як о. А. Волошин, І. Панькевич.

Після т. зв. правописної конференції у Харкові (1927) процес усталення української літературної мови на західноукраїнських землях (щоправда, це більше стосується Галичини, Волині) стабілізувався, хоча проблеми були. У травні 1929 р. НТШ прийняло академічний київський (як пише І. Огієнко) правопис. „Але більша частина галицької преси не зрозуміла конечної необхідності одного правопису для одного народу й не прийняла академічного правопису в цілому; часописи прийняли його кожний по-своєму, а деякі з них повели проти нього запеклу боротьбу”, – так писав І. Огієнко у статті „Для одного народу один правопис!” [10, с. 163–164]. Якщо у Львові деякі журналісти, публіцисти не хотіли сприймати „київський академічний правопис”, який прийшов із уярмленої України, то на Закарпатті мовна проблема була ще складнішою. Дехто із сучасних авторів схильний перебільшувати значення шкільної реформи на зламі 20–30-х рр. Справді, позитивних змін було багато, але якщо сучасний автор (щоправда, він посилається на дослідження радянського вченого, що вийшло 1971 року!) заявляє, що навчальний процес носив яскраво виражений національно-патріотичний характер, схвально він оцінює і те, що „вплив духівництва на життя школи значно зменшувався” (всупереч правді, але, очевидно, згідно із своїми політичними поглядами), якщо цей автор стверджує, що кількість національних шкіл відповідала питомій вазі окремих національностей серед населення Закарпаття [27, с. 354], то за що ж тоді боролися національно свідомі, патріотично спрямовані представники української інтелігенції – А. Волошин, А. Штефан, В. Гренджа–Донський та інші?

Аналіз публіцистики В. Гренджі–Донського 30-х рр. змушує зробити інші висновки. Йдеться, зокрема про його статтю „Конгрес народної молоді Підкарпаття”, видрукувану у „Свободі” 11 і 17 липня 1929 року. Публіцист висловив тут кілька важливих програмних ідей, заявив він і про єдність з мовою і культурою українців „з того боку Карпат”. „Заявляємо, що будемо стояти непохитно за права свого рідного слова і якнайгостріше осуджуємо становище тих обществ і партій, що виступають проти нашої народної мови лише для того, що мова нашого підкарпато-руського народу є українською, та котрі насилу хочуть проти засад демократизму і культурного націоналізму – нав'язати нашому народові чужий йому великоруський язык”. А резолюції, що їх прийняв конгрес щодо шкільництва, свідчать про протилежне тому, що стверджує М. Кляп, один із співавторів „Нарисів історії Закарпаття”: критика мовної політики уряду; вимога освіти (у т. ч. і вищої) з українською мовою навчання; конгрес вимагав, щоб у народних і горожанських школах найбільше уваги приділяли вивченню народної, тобто української мови; вимога відкрити

школи там, де є потрібна кількість дітей; протест проти відкриття чеських шкіл в українських селах; конгрес вимагав заснування української господарської школи і українського університету, який міг би стати на чолі українського національного життя; важливою резолюцією було й те, що конгрес вимагав усунення із навчального процесу російських і чеських підручників, а також тих учителів, які не знають або не хочуть знати української мови; конгрес протестував проти появи чеських шовіністів серед учителів і проти збільшення вчителів-українців, які не є громадянами республіки (йшлося про емігрантів із України); конгрес вимагав, щоб вчителі народних і горожанських шкіл, професори середніх шкіл „не сміли псувати нашу народну мову русицизмами, слованізмами або чехізмами і тим робили мовний хаос”; конгрес протестував проти запровадження утравізму в школах. Причетність В. Гренджі–Донського до формулювання цих принципівих ухвал є очевидною – він як поет, письменник, публіцист був прямо пов’язаний із мовною проблемою, але ж він був і одним із провідних діячів „Просвіти”, яка теж займалася цією проблемою.

1934 р. В. Гренджа–Донський ще не міг читати „Науку про рідномовні обов’язки” І. Огієнка – вона появилася на сторінках „Рідної мови” лише в 1936 р., зокрема, у розділі IX („Преса й рідна мова”) йдеться про роль преси, про її завдання у захисті мови. І. Огієнко писав:

„...2. Кожне видання, якого б фаху не було воно, мусить видаватися тільки зразковою соборною літературною мовою й соборним правописом.

3. Преса недержавного народу, позбавленого рідномовних шкіл, мусить стати головною школою навчання соборної літературної мови і соборного правопису” [29, с. 161–162]. Так ось, В. Гренджа–Донський у своїй журналістській практиці реалізував ці вимоги. Із неприхованою іронією і сарказмом він аналізує мову „Дружественного вѣстника”, друкованого органу кооперативного руху, що був значною мірою під контролем аграрної партії. Журнал виходив етимологічним правописом. В. Гренджа–Донський пише у статті „Дружественный вѣстник” мадяризує” (ч. 10 „Українського слова” за 1934 р.): „Припустім, що висока політика не дозволяє редагувати його фонетикою, якої панове бояться, як чорт свяченої води, але ж могли його редагувати доброю народною мовою, нехай вже і етимологією”. І далі: „Перечитаєте текст, то вас боляка мучить, так воно жахливо написано. Не є то ані по–українськи, ані по–російськи, а є то якоюсь страшною мішаниною, що людина кулаки стискає на тих нищителів нашої рідної мови. Москаль плечима стискає і сміється собі з дурних русинів...”.

У звіті з І жіночого конгресу В. Гренджа–Донський знову звертає увагу на його резолюції. Конгрес вимагав припинити мовний хаос, протестував проти зменшення числа українських шкіл для українських дітей, вимагав запровадження української мови в державних установах, критикував уряд за потурання москвофілам, які руйнували українську культуру.

Українці Закарпаття протестували проти спроб москвофілів запровадити в народних і середніх школах викладання російською мовою. Заклик до української інтелігенції, до читалень і організацій молоді, до свідомого селянства і робітництва разом із А. Волошиним, Ю. і М. Брацайками, Ю. Реваєм, С. Клочураком, І. Невицькою підписав і В. Гренджа–Донський [31].

Боротьба за мову ускладнювалася не лише відвертою ненавистю до всього українського російської еміграції, традиційною зневагою угорського населення до української мови і культури, але й урядовою політикою, в результаті якої випускники шкіл закінчували їх або українцями за переконаннями, або русинами, або русофілами. У звіті „Величний всепросвітянський з'їзд в Ужгороді дня 17. X. 1937” В. Гренджа-Донський виокремив головні тези у виступах промовців, що стосувалися шкільництва і мови: непродумана шкільна політика призводить до того, що діти не знають рідної мови, ця політика деформує характер дитини; великої шкоди завдає і те, що школи засипають підручниками російською мовою, і те, що батьків змушують голосувати щодо вживання шкільних підручників; школи не дають дітям потрібних знань; „нема тут двох народів, нема тут жодних москалів, а є лише один нарід – українці”, т. зв. „третій напрям”, московфільський – шкідливий і приречений на невдачу; потрібно одностайно стати на захист рідної мови і культури; різкий осуд запровадження підручників російською мовою і шкільного плебісциту, що є знуцанням і насмішкою (ч. 38 „Українського слова” за 1937 р.).

12 грудня 1937 року московфільський „Руський народный голос” опублікував т. зв. „Меморандум комітета по введению русских учебников”. Його автори називали український напрям наслідком „вредных течений, сепаратизмом, чуждым украинством, которое внесла раскол в прежде монолитную среду карпаторусского народа и в корне подорвало силы народне” [2, с. 6].

А. Волошин у „Примітках на „Меморандум” спростував усі цинічні, фальшиві вигадки російських емігрантів із приводу української мови та історії її розвитку. Він нагадав їм, що російська Академія наук уже зробила висновок про окремішність української мови, про рішення конгресу славістів (Відень, 1907), які вважали анахронізмом змушувати українців вживати російську мову, про постанову чеської Академії наук і директиву Міністерства шкільної і народної освіти (1919), де також зафіксовано, що закарпатські українці належать до українського народу і що їх літературною мовою є українська літературна мова. До речі, сказано там було і про те, що штучно творить якусь нову літературну мову для громадян Карпатської Русі було б не лише важко, але з наукового погляду і небажано, а тому мовою навчання повинна бути українська літературна мова. А. Волошин заявляв: „Хто насильно пхає до наших шкіл чужу мову, той не служить культурним інтересам, але політичним тенденціям деціоналізації” [2, с. 19].

Ще у квітні 1935 року А. Волошин від імені Першої Центральної Української Народної Ради подав скаргу до Найвищого адміністративного суду на рішення Міністерства шкільництва й народної освіти від 23 січня 1935 року визнати російську мову мовою навчання в горожанських школах. Щоб підтримати А. Волошина, народовецькі організації оскаржили дії міністра шкільництва і народної освіти, який у жовтні 1936 р. розпорядився, щоб у середніх школах російська мова була не лише предметом вивчення, але й мовою навчання.

У січні 1938 р. В. Гренджа–Донський як пресовий референт видрукував на сторінках „Українського слова” (ч. 4) ухвалу засідання управи Першої Центральної Української Народної Ради в Ужгороді, в яких управа закликала використовувати кожну нагоду для боротьби із плебісцитом, було вирішено „відсудити напасливий і неправдивий зміст летючки „Комитета по введению русских учебников” і „надати протестний меморандум проти способу писання щоденника „Руській Народний Голос”, субвенціонованого з урядових грошей, який своїм писанням замість консолідації спричинюється до пригострення мовного спору”.

Практично, проблема мови не зникала із публіцистики В. Гренджі–Донського до здобуття автономії. У квітні 1938 р. в „Українському слові” появилася його стаття „Один – чи два народи” (ч. 21). Певною мірою у ній підсумовано те, що публіцист утверджував і стверджував після свого повернення в рідні краї. Він заявляв: „Українська мова є мовою самостійною і тільки абсолютний неук може твердити, що населення Підкарпаття не є українським.

Ось правда, яку не дасться закрити. Підло брешуть наші русифікатори, коли кажуть, що українська мова є польський жаргон. Та ж ми на Підкарпатті говоримо гарною українською мовою, такою мовою, як і наші брати в Галичині, на Буковині чи в Великій Україні. А ми чейже живемо тут уже тисячу років, і на нас не мали поляки жодного впливу. Це тільки підла, нахабна брехня агітаторів за той порожній горщик „адную неділімую”, яка в дійсності давно не одна і яку скоріш чи пізніше навіть як позірну цілість не можна буде вважати”.

Українська мова посіла належне місце лише в уряді А. Волошина, власне, як урядова мова. Її почали вивчати навіть ті чехи-чиновники, які залишилися працювати в державних установах. Українську мову було впроваджено в судівництво. А. Волошин опікувався і Міністерством культури, шкільництва й народної освіти, а допомагав йому А. Штефан. Було здійснено низку важливих заходів (відкриття нових гімназій, організовано першу Експортну академію, було заплановано перенести Український вільний університет із Праги до Хусту, опрацьовано проект відкриття Політехніки, відкрито близько двадцяти горожанських шкіл, було розбудовано і мережу фахових шкіл [22], – зрозуміло, з українською мовою викладання).

Про те, якою важливою і сьгодні є проблема мови на Закарпатті, свідчать і матеріали науково-практичних конференцій, і статті вчених [32], це ще раз підкреслює актуальність боротьби В. Гренджі–Донського за українську мову.

-
1. *Волошин А.* Оборона Кирилики // *Наук. зб. Т-ва „Просвіта” за 1936 р. – Ужгород, 1937.*
 2. *Волошин А.* Примітки на „Меморандум” публікований в „Рус. Н. Гол.” 18.XII.1937. – Ужгород, 1938.
 3. *Гренджа–Донський В.* І Закарпаття щось дасть для соборної літературної мови // *Рідна мова. – 1937.*

4. *Гренджа-Донська З.* „Ми є лишень короткі епізоди...”: Життя і творчість Василя Гренджі-Донського. – Ужгород, 1993.
5. *Дзензелівський Й. В.* Гренджа-Донський на сторінках журналу „Рідна мова” // Тези доповідей та повідомлень Першої наукової конференції, присвяченої життю і діяльності видатного поета і культурного громадського діяча Василя Степановича Гренджі-Донського (1897–1974) (16 грудня 1994 року, Ужгород). – Ужгород, 1995.
6. *Животко А.* Мовна боротьба в пресі Карпатської України (1856–1938) // Дзвони. – 1938. – Ч.3. – С. 162–169; Ч. 5/6. – С. 193–201.
7. *Животко А.* Історія української преси. – Мюнхен, 1989–1990.
8. *Кость С.* Нариси з історії західноукраїнської преси першої половини ХХ ст.: Структура: Частина перша. – Львів, 2002.
9. *Мишанич О.* На переломі: Літературознавчі статті й дослідження. – К., 2002.
10. *Огієнко І.* Для одного народу один правопис! // Рідна мова. – 1933. – Ч. 5.
11. *Огієнко І.* Мова Богдана Ігоря Антонича // Рідна мова. – 1935. – Ч. 6.
12. *Огієнко І.* Без спільної літературної мови нема нації! // Рідна мова. – 1935. – Ч. 9.
13. *Огієнко І.* Мова закарпатських поетів // Рідна мова. – 1937. – Ч. 2.
14. *Огієнко І.* Говірка чи літературна мова // Рідна мова. – 1937. – Ч. 3.
15. *Огієнко І.* Рідна мова й культура народу // Рідна мова. – 1937. – Ч. 5.
16. *Огієнко І.* Українська культура. – К., 1991.
17. *Панькевич І.* Етимологічний правопис на Підкарпатті: Історичний нарис // Рідна мова. – 1937. – Ч. 1. – С. 7–14.
18. *Пап С.* Історія Закарпаття. – Івано-Франківськ, 2003. – Т. 3.
19. *Пекар А.* Василянська провінція св. Миколая на Закарпатті // Нарис історії Василянського чину святого Йосафата. – Рим, 1992. – С. 383–416.
20. *Федака П.М.* Василь Гренджа-Донський і „Просвіта” // Тези доповідей та повідомлень Першої наукової конференції, присвяченої життю і діяльності видатного поета і культурного та громадського діяча Василя Степановича Гренджі-Донського (1897–1974) (16 грудня 1994 року, Ужгород). – Ужгород, 1995.
21. *Федик О.* Слово. Дух. Нація. – Львів, 2000.
22. *Штефан А.* Шкільництво Карпатської України перед віденським рішенням і після нього // Новий час. – 1939. – Ч. 5.
23. *Франко І.* Літ. мова і діалекти. – Франко І. Зібрання творів: У 50-ти т. – К., 1982. – Т.37. – С.205-210.
24. *Франко І.* Зібрання творів: У 50-ти т. – К., 1980. – Т. 45.
25. *Франко І.*
26. Твори Василя Гренджі-Донського. – Вашингтон, 1989.
27. Нариси історії Закарпаття. – Ужгород, 1995. – Т. II (1918–1945).
28. Наша культура. – 1935. – Кн. 4.
29. Рідна мова. – 1936. – Ч. 3.

30. Статут товариства „Просвіта” Підкарпатської Русі. – Ужгород, 1920.
31. Українське слово. – 1937. – Ч. 22.
32. Українська мова на Закарпатті у минулому і сьогодні: Мат. наук.-практ. конф. (Ужгород, 5–6 травня 1992 р.). – Ужгород, 1993; *Балега Ю.* Становлення нової української літератури на Закарпатті (20-ті – початок 40-х років ХХ століття) // Українські Карпати: Матер. міжнар. наук. конф. „Українські Карпати: етнос, історія, культура” (Ужгород, 26 серп. – 1 верес. 1991 р. – Ужгород, 1993; *Балега Ю.* Політичне русинство на Закарпатті // Зб. наук. доповідей. – Львів, 1995.
33. Українська державність у ХХ столітті. – К., 1996.

VASYL' GRENDZA–DONSKYI'S PUBLICISM AND THE STRUGGLE FOR THE UKRAINIAN LANGUAGE (1920S–1930S)

Olesia Barchan

*Ivan Franko National University of L'viv,
Universytetska Str.1, 79000 Lviv, Ukraine
Tel. office: (032)296-41-92
e-mail: journft@franko.lviv.ua*

The author analyses V. Grendza–Donskyi's publicistic writings of the 1920s–1930s and points out at the unity of struggling for the Ukrainian language and moulding the national consciousness of the Ukrainians.

Key words: V. Grendza–Donskyi, the Ukrainian language, national consciousness, statehood concept.

*Стаття надійшла до редколегії 19.06.2006
Прийнята до друку 22.06.2006*